

УДК 347.73

Дмитро Дорошенко,

докторант

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ПРИМУСУ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності примусу у сфері оподаткування через його державну зумовленість. Автор спробував довести, що держава для регулювання правовідносин шляхом делегування своїх повноважень державним органам реалізує заходи примусу для підтримання правопорядку та законності.

Ключові слова: примус, податковий примус, державна зумовленість, платник податків, контролюючі органи.

Актуальність теми. Однією з ключових ознак держави є належність їй публічної влади, під якою розуміється система відносин підпорядкування одних людей іншим, що забезпечується таким правовим засобом, як система загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки, що встановлюється й охороняється державою [1, с. 76-80]. Шляхом застосування правового механізму остання регулює суспільні відносини між владою й особами, на яких ця влада поширюється. У такий спосіб держава виступає учасником відносин із підлеглими владі особами у тій чи іншій формі, в порядку й на умовах, установлених нею як політичною організацією суспільства [2, с. 15, 16]. Інакше кажучи, право служить сполучною ланкою між державою й підпорядкованими їй фізичними та юридичними особами, а також іншими державами. М. В. Цвік і С. П. Погребняк дотримуються думки, що однією з найвпливовіших соціальних властивостей права є його здатність виступати в ролі регулятора суспільних відносин. Правове регламентування відбувається внаслідок впливу норм права на свідомість людей, а через неї – на їхню поведінку, її одноманітність і повторюваність, відповідність вимогам права, що й становить зміст правового регулювання [1, с. 149].

Ступінь дослідження проблеми. Окремих проблемам податкового примусу присвячені дисертаційні роботи та монографічні дослідження, наприклад, таких науковців, як: Н. А. Саттарова, Ю. О. Ровинський, О. М. Дуванський, А. М. Тимченко та ін. Незважаючи на особливий науково-практичний інтерес, все-таки ще не розроблена досить науково обґрунтована концепція системи заходів державного примусу у сфері оподаткування та не визначене місце податково-правового примусу в ній.

Метою статті є спроба з'ясувати сутність примусу у сфері оподаткування через його державну зумовленість, тобто встановити, що держава для регулювання правовідносин шляхом делегування своїх повноважень державним органам реалізує заходи примусу для підтримання правопорядку та законності.

Виклад основного матеріалу. На думку О. О. Красавчикова, держава є специфічним суб'єктом, особливості якого полягають у тому,

що вона поєднує в собі політичне й господарське керівництво країною, владу суверена і власника. Вона сама визначає порядок, форми й характер реалізації належних їй прав, повинна діяти в інтересах суспільства, тобто інтересах публічних, тому її правосуб'єктність універсальна. На жоден інший суб'єкт такі зобов'язання не покладаються [3, с. 185].

Доволі цікавим видається підхід видатного правника минулого Д. І. Мейєра, який стверджував, що держава має визнаватися привілейованим суб'єктом, тобто їй повинні надаватися переважні права порівняно з окремими громадянами, і пояснював це положення тим, що кожному окремому громадянину належить жертвувати особистими інтересами для загального блага, встановленого для суспільної користі [4, с. 156].

Створивши правове підґрунтя для різних видів діяльності – систему загальнообов'язкових норм, держава теж набуває певних прав та обов'язків, виступаючи суб'єктом права. Вона сама окреслює характер, сфери й обсяг правового регулювання суспільних відносин. За сучасних умов найбільш обґрунтованою є концепція юридичного самообмеження держави, а пов'язаність останньої з правом – характерна ознака правової держави [5, с. 32]. В одному випадку держава виступає як організація публічної влади, що здійснює нормотворчу й виконавчо-розпорядчу функції, в другому – взаємодіє з іншими суб'єктами на засадах рівності та підпорядкування, у третьому – бере на себе функцію арбітра.

Що стосується позиції, згідно з якою суб'єктами права визнаються тільки органи держави, а не вона сама, пояснимо: компетенція будь-якого державного органу або його посадовця є похідною й не може виражатися будь-яким самостійним інтересом. На думку Ю. О. Тихомирова, компетенція в загальному вигляді становить правомірно покладений на уповноваженого суб'єкта обсяг публічних справ. Компетенція органів державного управління окреслюється шляхом указівки на управлінські функції, які має виконувати той чи інший орган у певній царині життя суспільства стосовно тих чи інших об'єктів управління. Фахівець розглядає її як складне явище й акцентує

увагу на двоякості елементів компетенції. З одного боку, він виділяє, власне, компетенційні елементи, до яких відносять: а) нормативно встановлені цілі; б) предмети відання; в) владні повноваження, а з іншого – вказує на існування супутнього до наведених компетенційного елемента, який забезпечує їх реалізацію, а саме відповідальності за невиконання приписів нормативно-правових актів, у яких і визначаються ці компетенційні елементи [6, с. 55-57].

Відповідає за дії своїх органів держава, тобто мають місце особливі відносини представництва, де обов'язково наявні дві сторони. На відміну від договірної, воно є представництвом у силу закону. Створення цього інституту в праві викликано необхідністю надання можливості тому чи іншому суб'єкту правовідносин реалізовувати свої права й обов'язки через фактичні юридично значимі дії інших осіб. Визнання представника самостійним суб'єктом права є цілком логічним і виправданим, адже в іншому разі не було б і самих відносин представництва, в яких у кожній стороні існує відповідне правове положення (юридичний статус) до вступу в такі відносини й після цього. Виникнення прав та обов'язків щодо участі у відносинах у чужих інтересах може зробити представника суб'єктом певної галузі права.

С. М. Братусь підкреслює, що будь-яка держава немислима поза діяльністю державного апарату, що становить систему органів, через які здійснюється державне володарювання [7, с. 24]. А. В. Міцкевич дотримується думки, що поряд із державою учасниками правовідносин виступають і державні органи. Специфіка їхнього правового положення, відносини, в яких вони беруть участь, вимагають виділити їх у самостійний вид учасників правовідносин [8, с. 110-120].

Будь-який державний орган служить носієм частини прав щодо здійснення державної влади в межах своєї компетенції. Однак право влади належить виключно державі як особливому суб'єктові, а право реалізації частини її повноважень формує юридичний статус іншого суб'єкта – органу держави.

Поняття і сутність суб'єкта права – одні з найактуальніших питань як юридичної науки в цілому, так і галузевих правових наук зокрема. Категорія «суб'єкт права» є абстрактною. Формування такого її розуміння має тривалу історію. О. С. Йоффе зазначав, що ще в період Середньовіччя (епоху глосаторів), коли вперше виникає юридичний термін «корпорація» і зароджується (не без впливу церкви) концепція фіктивної, нереальної особи (корпорації), що є протилежністю реальній особі фізичній, виникає проблема їх об'єднання в рамках певного загального поняття, яким і стала категорія «суб'єкт права» [9, с. 54, 55]. Це проблема методологічного характеру, пов'язана з необхідністю подолання натуралістичних уявлень про суб'єкт.

На противагу розглянутому підходу вважаємо, що суб'єкт права перебуває в особливій соціально-правовій реальності, відмінній від фізичної, є частиною цієї реальності; він – не

фікція, не визнання неіснуючого існуючим, а поняття, що вбирає в себе значимі для права властивості, ознаки, якості індивіда. На відміну від поняття «фікція», яке не ґрунтується на дійсності, на реальних предметах, властивостях, відносинах, категорія «суб'єкт права» в результаті абстракції створюється як узагальнений образ реальності, правовий зліпок з людини, застосований рівною мірою і до держави, і до підприємства, установи чи організації, і до індивіда.

Хоча роль держави переоцінити неможливо, виникає запитання: чи можна її розглядати взагалі як суб'єкта права, і податкового, зокрема, а чи від імені держави завжди виступають її органи? О. В. Міцкевич вважає, що держава є особливим суб'єктом права зовсім не у всіх тих правовідносинах, у яких виступають її органи, а лише в міжнародних і деяких майнових [8, с. 96, 97].

С. І. Архипов, відзначаючи, що держава є публічно-правовим інститутом, зауважує, що як суб'єкт права вона є правовою корпорацією в тому сенсі, що її основною метою є зовсім не підкорення всіх єдиній владі, а створення системи правового спілкування, правової комунікації, спрямованої на узгодження волі громадян. До неї входить формування правових зв'язків, що забезпечують реалізацію правових інтересів її населення. При цьому кожен із суб'єктів, що входить до зазначеної правової корпорації, зберігає за собою статус вирішальної правової інстанції. За такого розуміння держави стає очевидним, що принципово її відмінністю від усіх інших суб'єктів права є не якась особлива матерія, що уособлює державу, а те, що (а) держава, будучи суб'єктом права, створюється в ім'я служіння праву і (б) право становить її сутність як корпорації, визначає мету існування, функції та внутрішню організацію [10, с. 366, 367]. Такий підхід натеper є найбільш прогресивним, логічно й точно вказує на зв'язок держави й особи і розкриває правову природу держави як корпорації правосуб'єктів, за кожним із яких залишається статус основної інстанції права. При цьому характер і тип наявних між громадянами відносин і правових зв'язків повинні бути взаємозумовленими з державними й окреслювати межі держави як суб'єкта права [2, с. 12, 13].

Однією з ключових ознак держави є належність їй публічної влади, під якою розуміється система відносин підпорядкування одних людей іншим, що забезпечується таким правовим засобом, як система загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки, що встановлюється й охороняється державою [1, с. 76-80]. Шляхом застосування правового механізму остання регулює суспільні відносини між владою й особами, на яких ця влада поширюється. У такий спосіб держава виступає учасником відносин із підлеглими владі особами у тій чи іншій формі, в порядку й на умовах, установлених нею як політичною організацією суспільства [2, с. 15, 16]. Інакше кажучи, право служить сполучною ланкою між державою й підпорядкованими їй фізичними та юридичними особами, а також іншими державами. М. В. Цвік і

С. П. Погребняк дотримуються позиції, згідно з якою однією з найвпливовіших соціальних властивостей права є його здатність виступати в ролі регулятора суспільних відносин. Правове регламентування відбувається внаслідок впливу норм права на свідомість людей, а через неї – на їхню поведінку, її одноманітність і повторюваність, відповідність вимогам права, що й становить зміст правового регулювання [1, с. 149].

На думку О. О. Красавчикова, держава є специфічним суб'єктом, особливості якого полягають у тому, що вона поєднує в собі політичне й господарське керівництво країною, владу суверена і власника. Вона сама визначає порядок, форми й характер реалізації належних їй прав, повинна діяти в інтересах суспільства, тобто інтересах публічних, тому її правосуб'єктність універсальна. На жоден інший суб'єкт такі зобов'язання не покладаються [3, с. 185].

Висновок

Держава відповідає за дії своїх органів, будь-який державний орган служить носієм частини прав щодо здійснення державної влади в межах своєї компетенції. Однак право влади належить виключно державі як особливому суб'єкту, а право реалізації частини її повноважень формує юридичний статус іншого суб'єкта – органу держави. Створивши правове підґрунтя для різних видів діяльності – систему загальнообов'язкових норм, держава теж набуває певних прав та обов'язків, виступаючи суб'єктом права. Вона сама окреслює характер, сфери й обсяг правового регулювання суспільних відносин. За сучасних умов найбільш обґрунтованою є концепція юридичного самообмеження держави, а пов'язаність останньої з правом – характерна ознака правової держави. В одному випадку держава виступає як організація публічної влади, що здійснює нормотворчу й виконавчо-розпорядчу функції, в друго-

му – взаємодіє з іншими суб'єктами на засадах рівності та підпорядкування, у третьому – бере на себе функцію арбітра.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 572 с.
2. Семчик О. О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин / О. О. Семчик ; за ред. Л. К. Вороної. – К.: Юрид. думка, 2006. – 116 с.
3. Советское гражданское право : учебник: в 2-х т. / [Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А., Красавчикова Л. О., и др.]; под ред.: Красавчиков О.А. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1985. – Т. 1. – 544 с.
4. Русское гражданское право : в 2-х ч.: Ч. 2 / Д. И. Мейер; редкол.: Ем В.С., Козлова Н.В., Корнеев С.М., Кулагина Е.В., Панкратов П.А., Суханов Е.А. – По исправленному и дополненному 8-му изданию, 1902 г. – М.: Статут, 1997. – 455 с.
5. Шемшученко Ю. Що є право? : научное издание / Ю. Шемшученко // Антологія української юридичної думки / ред. Ю. С. Шемшученко. – Київ: Юридична книга, 2005. – Т.10 : Юридична наука незалежної України. – С. 27–46.
6. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции : монография / Ю. А. Тихомиров. – М.: Юринформцентр, 2001. – 355 с.
7. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица) : монография / С. Н. Братусь. – М.: Юриздат, 1947. – 367 с.
8. Мицкевич А. В. Субъекты советского права / А. В. Мицкевич. – М.: Госюриздат, 1962. – 213 с.
9. Избранные труды по гражданскому праву. Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / Иоффе О. С.; редкол.: Ем В. С., Козлова Н. В., Корнеев С. М., Кулагина Е. В., Панкратов П. А., Суханов Е. А. (Предисл.). – М.: Статут, 2000. – 777 с.
10. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование / С. И. Архипов – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 469 с.

Статья посвящена выяснению сущности принуждения в сфере налогообложения через его государственную предопределенность. Автор попытался доказать, что государство для регулирования правоотношений путем делегирования своих полномочий государственным органам реализует меры принуждения для поддержания правопорядка и законности.

Ключевые слова: принуждение, налоговое принуждение, государственная обусловленность, налогоплательщик, контролирующие органы.

The article is devoted to clarifying the nature of coercion in the field of taxation through its state determinism. The author has tried to establish that the state to regulate legal relations by delegating their authority to state bodies implements measures of coercion for maintaining the rule of law.

Key words: coercion, coercion tax, state dependence, taxpayer, regulatory authorities.

